

GÁL ISTVÁN

Az angolnyelvű Hungaricák gyűjtésének történetéből

Pivány Jenő (1873—1946) a magyar—amerikai történelmi kapcsolatok úttörő kutatója, egy nagy angolnyelvű Hungarica könyvtár összegyűjtője volt.

Pethő Sándor 1939 december elején hívta föl rá figyelmemet, hogy Budapesten él és írjak angol Hungaricáiról a Magyar Nemzet karácsonyi számába ismertetést. Budapest akkor IV., ma V. ker. Irányi u. 12. sz. ház I. emeletének utcai frontján lakott kétszobás lakásban. Ebből az egyik a menyezettől a padlózatig nagy könyvgyűjteményét foglalta magába. Pivány Jenő 1900-ban került ki Amerikába, mint banktisztviselő, hogy a magyar kivándorlók anyagi ügyeit intézze. A világháború végéig kinn tartózkodott. Az amerikai magyarság vezetőivel nemcsak összeharátkozott, hanem velük több szervezetet is hozott létre. Ilyen volt az 1903-ban Trentonban megszervezett Magyar Művelődési Szövetség; ebből lett 1906-ban az Amerikai Magyar Szövetség. Akkoriban még a Kossuth-emigráció nem egy nagy alakja életben volt. Pivány kapcsolatba lépett velük, irataikat, levelezéseiket megszerezte. Összeharátkozott Feleky Károly magyar vándorszínház igazgatóval és megkérte az amerikai magyar vonatkozású nyomtatványok gyűjtésére. Feleky egyik magyar településről a másikra vándorolva az 1850-es évekig visszamenően rengeteg magyar vagy magyar tárgyú amerikai periódikát, aprónyomtatványt és rőpiratot gyűjtött össze. Pivány a vonatkozó könyvanyagot igyekezett egybehordani.

Anyagából és az amerikai levéltárak magyar diplomáciai irataiból nemcsak az amerikai magyar sajtóban írt cikkeket, hanem a hazai, elsősorban történelmi folyóiratoknak is elkezdett tanulmányokat küldeni. Amerikai körútjaik során vezető magyar politikusokkal és tudósokkal volt alkalma megismerkedni. Ezek egyike, Teleki Pál 1920-ban megbízta, utazzék ki Washingtonba és kövessen el mindent az amerikai kormány felvilágosítására a magyar békeszerződést illetően. Többek között az ő kongresszusi kihallgatásának és a kongresszus által kiadott kiadványainak eredménye, hogy az Egyesült Államok nem ratifikálta a trianoni békeszerződést. 1920 után a Pénzügyi Központ osztályvezetője, később igazgatója lett és a második világháborúig az amerikai magyarság pénzügyi tranzakcióival foglalkozott. Szabadidejét, majd nyugdíjbavonulása után minden idejét könyvtárának szaporítására, rendezgetésére és — sajnos, csak — olvasgatására szentelte. Visszavonult agglegényként élt lakásán, ahonnan a közeli Centrál kávéházba járt vacsorázni, elüldögélve ott a késő éjjeli órákig, újságírókkal és történészekkel találkozva és társalogva. A Magyar Tudományos Akadémia 1925-ben külső tagjának választotta; székfoglalójaként mutatta be a magyar—amerikai kapcsolatokról szóló alapvető munkáját.

Könyvtára, amely az angol Hungaricák legnagyobb magyarországi gyűjteménye volt, szervesen egészítette volna ki az Apponyi-gyűjteményt, amelyből

az utolsó két évszázad anyaga hiányzik. A Magyar Nemzet 1939. dec. 25-i számában megjelent cikkem („Pivány Jenő angol Hungaricái között”) után megindult az érdeklődés az értékes könyvgyűjtemény iránt. A legilletékesebb hely, az OSzK anyagiak hiányában nem is gondolhatott megvásárlására. Az Országgyűlési Könyvtár komoly tárgyalásokat kezdett megvételéről. Balogh Józsefnek, a Hungarian Quarterly főszerkesztőjének és az Országgyűlési Könyvtár igazgatójának, Trócsányi Györgynek Pivány Jenővel való megismertetését én közvetítettem és tárgyalásaikon jelen voltam. Balogh József akkoriban kezdeményezte a Magyar Csillag-ban a Hungarica-gyűjtés és a „külföldi magyar nemzetkép” közötti összefüggés vitáját. Ő azonnal fölismerte az addig ismeretlen gyűjtemény nemzeti jelentőségét. Pivány Jenő mindössze 80 000 pengőt kért egyedülálló gyűjteményéért. A könyvtár megvásárlása nem annyira anyagiakon múltott, mint inkább az Országgyűlési Könyvtár politikai felügyelő bizottságának várható tartózkodásától. Magyar hivatalos körök akkor még nem tudták, hogy az Amerika hadbalépésekor enemy property- (ellenséges tulajdon)-nak nyilvánított New York-i Hungarian Reference Library önállósága meg fog szűnni, azt föl fogják oszlatni és funkcióját többé nem tudja teljesíteni. (Az egyetlen hasonló természetű Hungarica-gyűjtemény 1969 őszén került a londoni egyetem Szláv és Kelet-európai Intézete magyar lektorátusának tulajdonába; ez ifj. Iványi-Grünwald Béla könyvtára.) Pivány könyvtárának jelentősége azonkívül, hogy ma már nem lehetne összehozni egy ilyen anyagot, azért is nagy volt, mert már Magyarországon volt és egy magyar nemzeti könyvtárba való beiktatása nem járt volna olyan nehézségekkel, mint a Feleky- és Iványi-gyűjtemény hazahozatala.

Pivány könyvtára kb. 1500 kötetet tartalmazott, de azonkívül számos füzet és folyóirat-különszám is tartozott hozzá. Ő maga három csoportra osztotta a könyveket: 1. Magyarországgal foglalkozó angolnyelvű könyvek és egyéb sajtótermékek, 2. magyar írók angolra fordított munkái, 3. magyar szerzők angolul írt művei. Katalógusa, sajnos, sohasem készült el. Pivány maga akarta ezt megcsinálni, de ehhez a könyvtár túlságos rendtelenségben volt. A könyvespolcok magassága csaknem hozzáférhetetlenné tette a könyvekkel való munkát. A könyvtár valóban értékes és ritka adatokat tartalmazó anyagát másnak azonban nem akarta hozzáférhetővé tenni. Az évek múlásával sem tett le arról, hogy ő maga fogja publikálni az érdekesebb adatokat, de ehhez állandó betegeskedése és gyöngéledése miatt már hozzá sem foghatott. Annotált bibliográfia elkészítéséhez sem volt ereje, anyagilag pedig sajnált rá költeni.

1944 őszén ő is abban bizakodott, hogy Budapest nem lesz harcok színtere. A Gellértheggyel szemben nyíló, Dunára vezető utcájában azonban éppen háza előtt ástak a németek tankesapdát. 1945. január 18-án, a pesti oldal felszabadításakor a Belvárosban ismerősöknél tett első körutam során az ő könyvtárát is meg akartam tekinteni. Földbegyökerezett a lábam, amikor a házat gyújtóbombáktól kiégve találtam. Abban a könyvtárszobában, ahol annyit szerettem olvasgatni a magyar—angol—amerikai kapcsolatok dokumentumait, por és hamu maradt a könyvtár helyén. A front előrehaladásakor, természetesen minden csomag nélkül, kitelepítették. Pivány Jenőt hónapokkal később találtam meg egy Röck Szilárd (ma Somogyi Béla) utcai lakásban. A könyvtár elpusztulása teljesen magába roskasztotta. Nem sokkal élte túl: 1946. január 26-án halt meg.

1940—44 közötti látogatásaim és beszélgetéseim során sorba mutogatta saját kiadványait és cikkeit. Az ő segítségével állítottam össze ezek jegyzékét. Bár a cikkek egy része olyan amerikai időszaki kiadványokban látott napvilágot,

amelyek Magyarországon nem találhatók meg, műveinek teljes és általa jóváhagyott bibliográfiája a további kutatás számára így is hasznos lesz.

Pivány Jenőnek megismerkedésünk után, mint az akkori Külügyminisztérium kulturális osztályának idegennyelvű könyv- és folyóirat kiadással foglalkozó előadója, több eredeti és fordítói munkára szereztem megbízást. Így elsősorban megírta amerikai társadalmi és diplomáciai kapcsolatainak történetét. Ez az „Egy kiküldetés története” c. könyve valóságos kis önéletrajz 1920-ig. A háború utáni szövetséges győzelemre gondolva az amerikai—magyar történelmi kapcsolatokról szóló adatait földolgozta egy Officina-képeskönyvbe „Magyarország és Észak-Amerika” címmel. (Angolul megjelent Ács Tivadar magyar—délamerikai kapcsolatokról szóló tanulmányával együtt a „Hungary and the Americas” c. kettős Officina-képeskönyvben.) Kodály Zoltán stockholmi kiadásra szánt „Magyar népzene”-jét és Kossuth Duna-konföderációs terveinek három változatát, saját kiadványomat, ő fordította angolra.

Függelék

Pivány Jenő műveinek bibliográfiája

- The first Hungarian in America, Tyrker of Vinland. Hungary Nov. 1, 1905.
- Amerika és Magyarország követei 1849-ben és a Hülsemenn-levél története. Budapesti Szemle 1907. jún. 321—346.
- Kossuth és Amerika. (Kossuth Lajos Amerikába érkezésének 56-ik évfordulója alkalmából). Amerikai Magyar Szövetség, Cleveland 1907, 16 l.
- Webster and Kossuth. Bulletin of the Hungarian American Federation, Cleveland, Oct. 1908. Philadelphia, 1909. 24 l.
- Magyar volt-e a Heimskringla Tyrker-je? Századok, 1909. 571—577. l.
- Protestant Faith and Enlightenment. An address by Count Stephen Tisza. Translated by Eugene Pivány. Philadelphia, 1909. 19 l.
- Szabadságharcunk és Amerika. Budapesti Hírlap 1910. febr. 4.
- Kossuth és az amerikai iskolás gyermekek. Család és Iskola. Kolozsvár, 1910. 13, 14. és 15. szám. Különlenyomat Kolozsvár, 1910. 18 l. Újra: Az Amerikai Magyar Népszava tíz éves jubileumi albumában. New York 1909.
- Mann Dudley Ambrus küldetése. Századok 1910. máj. 353—371. l.
- Damburghy követ úr. Batthyány Kázmér egy ismeretlen levelével. Századok 1910. jún. 497—504. l.
- Mann Dudley Ambrus jelentései Clayton külügyminiszterhez. Századok 1910. szept. 563—590. és okt. 653—658. l.
- Zágonyi, a springfieldi hős. Budapesti Hírlap 1910. aug. 30. 8. l., Az Amerikai Magyar Reformátusok Lapja 1910. szept. 25. Különlenyomat Youngstown, Ohio, 1910.
- Hazudnak-e a számok? Az Egyesült Államok legújabb egyházi statisztikája. Amerikai Magyar Reformátusok Lapja, Youngstown, 1910. okt. 14.
- Az Egyesült Államok bevándorlási politikája a múltban, jelenben és jövőben. A Bevándorló 1911. évi Naptára, New York, 1911. 119—133. l.
- Sturgesné visszaemlékezései. (Adalékok Kossuth amerikai útjához.) Budapesti Hírlap 1911. máj. 7.
- Sixty years Ago — Hatvan év előtt. (Felolvasás angol és magyar nyelven Kossuth Amerikába érkezésének 60-ik évfordulóján.) First Hungarian Association for Self-Culture, Philadelphia 1911. 18 l.
- Magyarok Amerikában 1000—1800. Amerikai Magyar Népszava 1912. máj. 11.

- Adatok Macarius Józsefről. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1913. febr. 16.
- Van-e kétmillió magyar Amerikában? Budapesti Hírlap 1913. ápr. 27.
- Stahel Gyula altábornagy, 1825—1912. Budapesti Hírlap 1913. ápr. 27.
- Hungarians in the American Civil War. Dongó, Cleveland, 1913. 61 l.
- Sólyom G. Lajos emléke, 1836—1913. Budapesti Hírlap 1914. ápr. 8.
- A Philadelphiai Első Magyar Református Egyház (tíz éves) Története. Philadelphia 1914. 20 l.
- A New Buda-i magyar colonia. Történelmi Szemle 1914. 3. füzet.
- Magyarok viselt dolgai Amerikában. Nyugat 1915. jan. 1. 54—56.
- The Hungarians in Transylvania. The Evening Post, New York, 1915. jan. 23.
- A sasfiók halála. (Figyelmessy Haldemann Gyula halálára.) Magyarország 1915. okt. 7.
- New Yorktól Rotterdamig. Magyarország 1915. okt. 17. Angol interjú Gróf Apponyi Alberttel.
New York American és St.-Louis Post-Dispatch 1915. nov. 21.
- Magyar interjú Gróf Tisza Istvánnal. Amerikai Magyar Népszava 1915. nov. 30.
- Idősb Casement Roger a magyar emigráció történetében. Budapesti Hírlap 1916. máj. 9.
- Amerika a visszavándorlásról. Budapesti Hírlap 1916. máj. 23.
- Beszélgetés Sliwinskivel, a varsói városi tanács alelnökével. Budapesti Hírlap 1916. szept. 12.
- Az épülő kárpáti falvak. Budapesti Hírlap 1916. jún. 4.
- A kongresszusi választások. Pesti Hírlap 1917. jan. 28.
- Amerika nach dem Bruche mit Deutschland. Pester Lloyd 1917. febr. 15.
- Az amerikai pénzküldés. Új Nemzedék 1917. (Különlenyomat is.)
- Az amerikai magyarság a háborúban. Új nemzedék 1917. jan. 14.
- Az amerikai választások. Új Nemzedék 1917. jan. 28.
- Ha Amerika hadat üzen. Új Nemzedék 1917. febr. 11.
- Wilson hajózási reformjai. Új Nemzedék 1917. márc. 18.
- Szemléldések a háborús Amerikáról. Új Nemzedék 1918. aug. 22.
- The Case of Hungary in the Light of Statement of British and American Statesmen and Authors.
Hungarian Territorial Integrity League, Budapest 1919. 24 l.
- Some Facts about the Proposed Dismemberment of Hungary. Hungarian—American Federation,
Cleveland 1919. 24 l.
- Wilson's Forerunner (Kossuth). Hungarian American Federation, Cleveland 1919.
- Wilson's Forerunner. Amerikai Magyar Hírlap, Youngstown 1919. júl. 24.
- The Case of Hungary. A brief report submitted to the Committee on Foreign Relations of the
Senate of the United States by the Hungarian American Federation, Cleveland, Sept. 2.
1919. 48 l.
- Hungarian Immigration. Dubuque College and Seminary, Dubuque, Iowa, 1919. 12 l.
- The Protection of Racial and Religious Minorities. Hungarian—American Federation, Cleveland.
1919.
- Rumania in Hungary. (Her conduct during the war — her conduct during the armistice — her
territorial claims.) Hungarian American Federation, Cleveland 1919. 16 l.
- Kossuth Lajos amerikai karácsonya. Otthon, Chicago 1919. dec. 14.
- Palmerston és a magyar forradalom. Új Magyar Szemle 1920. szept. 184—189. l.
- Az amerikai magyarságról. Új Magyar Szemle 1921. jan. 54—67. l.
- Az amerikai magyarság. Amerikai Évkönyv, Budapest 1922. 115—118. l.
- Az amerikai magyarok hadikölcsön-kötvényeinek sorsa. Amerikai Magyarok Naptára 1923-ra.
Budapest 1923. 70—72. l.
- Magyarok az amerikai forradalomban. Az Amerikai Magyar Népszava 1925. évi Naptára. New
York. Különlenyomat, New York, 1924. 36 l.
- Kapcsolatok Amerikával. Megjelent a Magyar Művelődés Története című díszmunkában (Szer-
kesztette Lukács György), Budapest 1925. 631—638; valamint annak francia nyelvű
kiadásában is.

- Magyar—amerikai történeti kapcsolatok. Budapest, Egyetemi Nyomda 1926. 55 l.
 Hungarian—American Historical Connections. Budapest, University Press 1927. 64 l.
 Noch einmal „Racidula, die Meisterspionin Kossuths”. Pester Lloyd 1927. ápr. 22.
 Szegény gazdagok. Magyarság 1929. máj. 19.
 Magyarországon szélesebb alapon nyugszik a választójog, mint az Unio egyes államaiban. Nemzeti Szalon 1929. szept. 8.
 Változások az amerikai közfelfogásban a világháború óta. Amerikai Magyar Népszava 1929. szept. 18.
 Emlékezés az amerikai függetlenségi harcban résztvevő magyarokról. Amerikai Magyar Népszava 1932. febr. 20.
 Magyarok az amerikai függetlenségi harcban. Nemzeti Újság 1932. febr. 21. és Budapesti Hírlap 1932. febr. 21. 20—21. l.
 Bethlem, Racozy, Serini, Apsfy és Tekely. Magyarok az angol nyelvű irodalomban. A Budapesti Hírlap heti melléklete 1932. júl. 3.
 Ludwig Kossuth's amerikanische Weihnachten. Pester Lloyd 1933. dec. 24.
 Hungarian heroes of the American Revolution. Amerikai Magyar Népszava 1933. máj. 14. Kováts ezredes emlékszáma.
 Kossuth's American Christmas. Amerikai Magyar Népszava 1934. dec. 2.
 Újabb adatok Haraszthy Ágoston csodálatos életéről. Az Est 1935. ápr. 3.
 Az amerikai választójog. Magyarság 1936. nov. 5.
 Hungarians of the 16th and 17th Centuries in English Literature. Studies in English Philology II. k. Budapest 1937. 83—92. I. Különlenyomat.
 Világjáró magyarok. Szabadság, Cleveland 1938. aug. 6.
 Ki a „hungarizmus” atyja? (Scotus Viator.) Magyar Nemzet 1938. szept. 15.
 Az Amerikai Egyesült Államok hitelszervezete és a hitelintézetek revíziója. Budapest 1938. 26 l.
 Debrecen és Anglia. Magyar Nemzet 1939. máj. 21.
 Egy külföldi magyar tudós halála. (Emlékezés Kropf Lajosra.) Magyar Nemzet 1939. júl. 1.
 Magyar huszárezredek Franciaországban. Magyar Nemzet 1939. nov. 18.
 Hol vannak Kőrösi Csoma Sándor munkái? Magyar Nemzet 1940. jún. 5.
 Az amerikai elnökválasztás. Előadás a budapesti Rádióban. 1940. szept. 29-én.
 Kossuth-irodalom Amerikában és itthon. Szabadság 1941. szept. 12.
 Egy amerikai kiküldetés története. Magyar Nemzeti Szövetség. Bp. 1943. 96 l.
 Magyarok Észak-Amerikában. Officina. Budapest é. n. (1944). 29 l. 8. t.
 Hungary and the Americas. (Ács Tivadarral együtt.) Budapest é. n. (1944) 61 l. 32 t.

*

- Henry Cabot Lodge szenátor támogatásával készült Pivány Jenő kutatásai alapján a következő kongresszusi diplomáciai iratgyűjtemény:
 Affairs of Hungary, 1849—1950. Messages from the President of the United States, 3 April 1850, transmitting correspondence with A Dudley Mann, 1849—1850, relating to Affairs of Hungary. Correspondence with A. D. Mann, 1849—1850, 61st Congress, 2nd Session, Senate Documents 279. Washington, 1910.